

Вапнярчук В. В.,
д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального
процесу
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПАМ'ЯТІ ВЧИТЕЛЯ – ПРОФЕСОРА АЛЬПЕРТА СЕМЕНА АРОНОВИЧА

Альперт Семен Аронович був моїм викладачем дисципліни «Кримінальний процес» та першим науковим керівником по написанню дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Із Семеном Ароновичем я вперше зустрівся на 3-му курсі (у 1993 році), коли до нас у лекційну залу зайшов середнього зросту та поважного віку чоловік із сивою, густою шевелюрою. В його зовнішньому вигляді відчувався статус справжнього інтелегентного академічного професора, який викликав непідробний інтерес, повагу та бажання слухати і вчитися.

Він з першої ж лекції викликав справжню цікавість до дисципліни, яка в майбутньому стала й предметом моєї викладацької діяльності. Це можна пояснити: по-перше, тим, що сфера моїх інтересів уже тоді була пов'язана в основному з дисциплінами кримінально-правового циклу; по-друге, змістом та формою подачі навчального матеріалу Семеном Ароновичем. Щодо останньої тези, то думаю, що кожен слухач його лекцій може підтвердити мої слова. Усі ми вважали, що нам дуже пощастило з лектором. Адже на той час у розпорядженні студентів не було достатньо навчальної літератури (не було підручників, посібників) і, по суті, основним, якщо не єдиним, джерелом знань по дисципліні був конспект лекцій. Відзначу, що Семен Аронович, розуміючи це, завжди намагався подати матеріал доступною мовою, виділяючи основні моменти (поняття, сутність того чи іншого правового явища), даючи можливість їх занотувати студентам. У багатьох випадках для кращого розуміння певного правового положення він приділяв достатньо уваги його роз'ясненню, наводив численні приклади зі слідчо-прокурорської та судової практики. Відзначу, що, мабуть, саме завдяки Семену Ароновичу велика кількість моїх однокурсників зв'язали свою професійну діяльність в юриспруденції саме з кримінальним провадженням, ставши успішними прокурорами, адвокатами, судьями та науковцями.

Хотів би відзначити ще три речі, які характеризують Семена Ароновича як викладача-лектора.

Перша, він ніколи собі не дозволяв запізнюватись на лекцію. Уже будучи аспірантом, я неодноразово чув і бачив, як він серйозно до цього ставився. Він це пояснював необхідністю завжди бути пунктуальним і поважати студентів. Будь-яке спілкування на кафедрі, будь-яка дискусія завжди припинялася із дзвінком, який сповіщав про початок

заняття, чи навіть ще за декілька хвилин (якщо зала знаходилася в іншому крилі навчального корпусу). Ми, студенти, слухачі його лекцій, неодноразово бачили, як Семен Аронович чекає дзвінка перед лекційною залюю, а це, у свою чергу, виховувало і в нас відповідне ставлення (рідко хто дозволяв собі запізнитись на його лекцію).

Друга, він завжди готувався до кожної лекції. Незважаючи на те, що він читав «Кримінальний процес» протягом декількох десятиліть, він напередодні кожної лекції «освіжав у пам'яті» навчальний матеріал, добирав нові аргументи та приклади. Можливо, саме тому такою цікавою була подача матеріалу. А це, у свою чергу, зумовлювало й відповідне ставлення слухачів, адже кожен намагався не пропустити жодного слова, фрази, думки.

Третя, майже після кожної лекції до Семена Ароновича підходили студенти, задаючи питання, які виникали у них по темі. І він жодного разу не відмовляв у спілкуванні, завжди намагався дати чітку та повну відповідь, роз'яснити певні нормативні положення. Така поведінка теж викликала повагу до нього у студентів, адже свідчила про його доступність, а також і про те, що він сприймає нас як колег, які по-справжньому цікавляться кримінальним процесом і хочуть отримати більше знань. Думаю, що від такого спілкування отримував задоволення і шановний професор, оскільки він розумів, що саме його працею, його стараннями зумовлений такий студентський інтерес та активність.

Восени 1996 року я вступив до аспірантури Національної юридичної академії України (сьогодні – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) на кафедру кримінального процесу. З цього часу і до дня своєї смерті Семен Аронович був моїм науковим керівником. У той час я був молодим, недосвідченим початківцем-науковцем, у якого тільки розпочалося сімейне життя та який намагався займатися різними речами, і наука серед них була не на першому місці. Тому роль Семена Ароновича, який у цей час в коректній, але досить переконливій формі спонукав мене переглянути життєві пріоритети й приділити більше належної уваги саме науковій діяльності, важко переоцінити. Думаю, коли б не він, то, можливо, моя наукова доля й не склалася б.

Відзначу, що Семен Аронович був справжнім науковим наставником. Насамперед талант вчителя проявився у виборі актуальної на той час та практично значущої теми дисертаційної роботи («Процесуальне становище особи, яка провадить дізнання»). Вона відповідала науковим інтересам і самого Семена Ароновича, адже він у своїх наукових дослідженнях приділяв значну увагу питанням процесуального становища різних суб'єктів кримінального процесу і вважав, що кожному з них можна присвятити окреме дисертаційне дослідження. Відчутною була допомога шановного вчителя у створенні плану дисертації, окресленні перспективних напрямків дослідження та виборі актуальних питань, які доцільно проаналізувати в ньому. При цьому талант наукового керівника проявився в його вмінні не нав'язувати, а переконувати при вирішенні вказаних питань.

Семен Аронович досить прискіпливо підходив до рецензування поданих мною наукових публікацій та тексту дисертаційної роботи. Він робив як зауваження по суті, так і численні редакційні правки. Він вважав, що наукова мова повинна бути діловою, чіткою, зрозумілою читачу, не містити того, що обтяжувало б аргументацію та затіняло суть

питання. Мені у зв'язку з цим запам'яталася одна його фраза, якою я користуюсь і донині, – «видалити для ясності». Це дійсно інколи допомагає у створенні наукового тексту належного змісту та якості.

Семен Аронович завжди цікавився життєвими проблемами своїх учнів, питав про особливості молодого сімейного життя, цікавився історією родини. Відчувалось, що сімейні цінності для нього завжди були і є на першому місці. Він багато розповідав про свою першу дружину, з якою прожив більшу частину свого життя і якої ніколи не забував, сина та онуку.

Відзначу, що перший варіант повного тексту моєї дисертації Семен Аронович прокоментував і повернув мені за декілька днів до своєї смерті. Звістка про його раптову смерть застала мене якраз за тим, що я усував недоліки роботи, на які звернув увагу вчитель. Незважаючи на те, що він несподівано залишив нас, його старання, наукові погляди та міркування (а отже, і він сам) залишаються жити як у його наукових працях, так і у працях його учнів.

Зважаючи на те, що в нас науковий полілог, присвячений пам'яті С. А. Альперта, хотілося б декілька слів висловити і щодо його наукових здобутків. З цього приводу варто відзначити найбільш відомі його публікації: «Обвинение в советском уголовном процессе» (1974); «Производство по уголовным делам, возбуждаемым по жалобе потерпевшего» (1976); «Защита в советском уголовном процессе прав и законных интересов лиц, понесших имущественный ущерб от преступления» (1984); «Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти» (1995); «Суб'єкти уголовного процесса» (1997). Незважаючи на те, що більшість з них є навчальними посібниками, за своїм змістом та формою викладення матеріалу, на мій погляд, їх цілком сміливо можна кваліфікувати як наукові роботи. Адже в них не просто викладається матеріал згідно з програмою навчальної дисципліни, а аналізується велика кількість актуальних та дискусійних на той час у науці проблем кримінального процесуального права і висловлено авторський підхід до їхніх розуміння та вирішення.

1. Так, зокрема, при розгляді сутності кримінальних процесуальних функцій Семен Аронович проаналізував та систематизував існуючі на той час підходи до їхнього розуміння. Ним були виокремлені та критично оцінені два підходи:

– перший полягав у розумінні кримінальних процесуальних функцій як закріплених у законі основних напрямків процесуальної діяльності, які здійснюються самостійними суб'єктами, яким для досягнення відповідних цілей надано широкі права і повноваження на активну участь у кримінальному провадженні;

– другий – у розумінні їх як найважливіших видів процесуальної діяльності або як частин кримінальної процесуальної діяльності, які реалізуються у правовідносинах.

Семен Аронович підтримав і додатково обґрунтував перший підхід (відзначимо, що сьогодні саме він є домінуючим у науці кримінального процесу); щодо другого він висловив думку про сумнівність ототожнення поняття кримінальної процесуальної функції з кримінальним процесом загалом чи з окремими процесуальними діями чи рішеннями зокрема [1, с. 9–11].

2. Крім того, Семен Аронович підійшов до розгляду ще одного цікавого положення, яке на той час включалося окремими науковцями у зміст поняття кримінальних проце-

суальних функцій, а саме, що здійснення конкретної функції тим чи іншим суб'єктом ґрунтується не тільки на положеннях кримінального процесуального закону, але й на законах психології, на свободі вибору функції, яку він здійснює, вибору, зумовленому внутрішнім переконанням та обставинами справи [2, с. 76]. На думку Семена Ароновича, така позиція є помилковою. Адже виділення тих чи інших функцій і можливість їхнього здійснення конкретними суб'єктами процесу залежить не від волі та бажання останніх, а від законодавця, який, ураховуючи низку факторів, у тому числі й закони психології, нормативно закріпив відповідну структуру судочинства, яка відображає реальний стан речей, права і законні інтереси суб'єктів процесу, цілі, досягнути яких вони прагнуть. Інакше кажучи, кримінальна процесуальна функція – це об'єктивна категорія, яку відображено в чинному законі [3, с. 13] та яка визначає процесуальне становище даного суб'єкта; тому характер процесуальної функції, яку суб'єкт здійснює, не залежить від його конкретної позиції у даній справі [1, с. 11; 4, с. 20–21].

При всій повазі до шановного вчителя, заради справедливості, варто відзначити, що, оцінюючи питання, яке розглядається, з точки зору чинного вітчизняного кримінального процесуального законодавства, можемо констатувати, що воно не виключає можливість впливу позиції певного суб'єкта на вибір здійснюваної ним кримінальної процесуальної функції (йдеться, зокрема, про потерпілого, від волевиявлення якого взагалі залежить його участь у кримінальному провадженні, а інколи здійснення ним різних кримінальних процесуальних функцій).

3. При розгляді системи кримінальних процесуальних функцій Семеном Ароновичем висловлена думка, по-перше, про неможливість обмеження її лише основними; по-друге, про недопустимість віднесення до них окремих завдань кримінального процесу; по-третє, про необхідність включити до неї, крім основних (обвинувачення, захисту, здійснення правосуддя), й інші (розслідування, прокурорський нагляд, підтримання цивільного позову, заперечення проти цивільного позову [1, с. 14–17].

Відзначаю, що таке розуміння системи кримінальних процесуальних функцій у вітчизняній доктрині кримінального процесу було підтримане іншими науковцями, а в подальшому набуло розвитку за рахунок виокремлення й інших функцій, притаманних різним суб'єктам кримінального провадження.

Підсумовуючи, хотів би зауважити, що закладені шановним Вчителем (та іншими старшими й досвідченими колегами) підходи до викладацької та наукової діяльності, а також прості людські життєві цінності та кафедральні традиції зберігаються та збагачуються нинішніми його (їх) учнями (до числа яких я відношу не тільки себе, а всіх, хто знав та мав можливість спілкуватись та переймати знання та досвід Альперта Семена Ароновича, Грошевого Юрія Михайловича, Зеленецького Володимира Серафимовича, Горбачова Олександра Васильовича, Хотенця Василя Михайловича, Фінька Віктора Даниловича, Богословської Людмили Олексіївни, Філіна Дмитра Віталійовича, Хоматова Юрія Валерійовича, Шилю Ольги Георгіївни та ін.) і, маю надію, будуть збагачуватись і в подальшому учнями їх учнів.

Список використаних джерел

1. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти : конспект лекцій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 1995. 28 с.

2. Нажимов В. П. Об уголовно-процессуальных функциях. *Правоведение*. 1973. № 5. С. 73–82.
3. Альперт С. А. Обвинение в советском уголовном процессе : учеб. пособие. Харьков : Харьк. юрид. ин-т, 1974. 38 с.
4. Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса. Харьков : Нац. юрид. акад. Украины им. Я. Мудрого. 1997. 60 с.

